

Deze rubriek is een forum voor debat over kwalitatief methodologische kwesties. Wie een idee heeft voor een thema of reactie wil leveren op een eerder verschenen stuk, vragen wij contact op te nemen met Jeanine Evers: j.c.evers@planet.nl.

Hoezo kwalitatief? Specificeer!

Harrie Jansen

Het platform en het tijdschrift KWALON zijn ruim tien jaar geleden voortgekomen uit de bundeling van een aantal werkgroepen die ondersteund werden door SISWO. De meest algemene was de Werkgroep Interpretatief Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek (WISWO). Daarnaast waren er de methodisch en/of inhoudelijk specifieke werkgroepen Symbolisch interactionistische methoden (SIM), Formeel Interpretatieve Methoden (FIM), Kwalitatief evaluatieonderzoek (KEO), Kwalitatieve medische sociologie (KMS), Onderwijs kwalitatieve onderzoeksmethoden, Discoursanalyse en Biografisch onderzoek. In 1996 gingen al die werkgroepen op in het nieuwe platform. Daarmee veranderde het taalgebruik ook stilzwijgend. Vanaf nu werd de gemeenschappelijkheid uitsluitend nog benoemd als kwalitatief en de term 'interpretatief' raakte in onbruik als paraplu. Voorzover ik weet is daar geen discussie over geweest, waarschijnlijk vanwege de aansprekende eenvoud van de tegenstelling 'kwalitatief-kwantitatief'. 'Interpretatief' ontbeert zo'n gemakkelijke tegenrijmer. Zoals 'kwalitatief' veel alledaagser en dus begrijpelijker klinkt dan 'interpretatief', klinkt ook 'kwantitatief' veel alledaagser dan 'positivistisch'. Er heeft dus een dubbele simplificatie plaatsgevonden: interpretatief is kwalitatief en positivistisch is kwantitatief.

Ideologische identiteit

Opmerkelijk is dat het onderscheid kwalitatief-kwantitatief vooral is gecultiveerd in het kwalitatieve kamp en daar ook verbonden is met een scherpe generieke, ideologisch geladen kritiek op kwantitatief onderzoek. Die kritiek is overigens niet nieuw en is in de loop van de geschiedenis in verschillende gedaanten en onder verschillende vlaggen geformuleerd. Een van de eerste – voor zover ik weet – was de marxistische antiburgerlijke Kritische Theorie van Horkheimer cum suis in de jaren 1930, geconcentreerd in Frankfurt. Deze beleefde een nieuwe opleving in de jaren zestig. De meer humanistische kritiek die na de afgang van het communisme de meest populaire vorm van positivismekritiek is geworden, heeft vooral Angelsaksische wortels maar ook Duitse auteurs uit de kritische jaren zestig, zoals vooral Jürgen Habermas, hebben hier een belangrijke rol, net als bijvoorbeeld de vooral Franse existentiële filosofie (Sartre, Marcel, Ricoeur). In zekere zin zou je de recente kwalitatieve kritiek op het positivisme een gehumaniseerde opvolger van de marxistische dialectische positivismen- en functionalismekritiek in de jaren zestig kunnen noemen. Feitelijk concentreert de kritiek zich de laatste jaren helemaal op het statistische surveyonderzoek.

KWALON presenteerde zich in het eerste redactioneel als een platform voor een veelkleurig ‘veldboek van verschillende benaderingen’ (redactioneel KWALON 1), maar werd toch ook gemotiveerd door kritiek op de dominantie van (in de sociologie vooral) de surveymethodologie en (in de psychologie vooral) het experiment. Het was en is daarmee ook een emancipatiebeweging, met niet alleen intern wetenschappelijke maar ook maatschappelijke doelen en pretenties. Kortom, met de methodologische voorkeur werd ook een ideologische positie ingenomen: tegen het getal en voor de mens, bij voorkeur de mens in een zwakke positie, een patiënt, dakloze, drugsverslaafde, migrant, werknemer op de vloer en de wijkbewoner (dat wil zeggen: bewoner van arme wijk).

Kwalitatief onderzoek legitimeert zich vooral door de keuze voor ‘het perspectief van de onderzochte’, het idee dat je dat bij uitstek leert kennen door een empathische interpretatie van de woorden van die onderzochte zelf en dat theorie over het gedrag van mensen alleen valide is als zij zichzelf daarin herkennen (*member check*) en dus ook niet verder kan gaan dan de participantentheorie (vgl. Stokking, 1997). Kwalitatief is empathisch begrijpend, empowerend, participatief. De positivismekritiek is gemotiveerd door een humanistische maatschappijkritiek.

In de weerkerende discussie over de identiteit van kwalitatief onderzoek tegenover kwantitatief onderzoek blijkt telkens dat deze verbintenis van kwalitatief onderzoek met een humanistische ideologie niet methodologisch of epistemologisch te motiveren is (Bryman, 1988). De op zichzelf natuurlijk respectabele keuze voor een humanistische ideologie heeft in zekere zin de kwalitatieve methodologie geannexeerd en misschien ook wel omgekeerd: humanistische onderzoekers hebben het monopolie op kwalitatieve methodologie gevestigd.

Ik denk dat H. Russell Bernard (2006: 23) gelijk heeft met zijn diagnose:

The anti-positivists have managed to characterize the divide between humanistic and scientific approaches in social studies as a difference between qualitative and quantitative data and analysis.

Overigens is wel belangrijk om te registreren dat lang niet alle kwalitatieve onderzoekers (binnen en buiten KWALON) gepreoccupeerd zijn met positivismekritiek of hun wetenschappelijke werk direct verbinden met een specifiek maatschappijkritisch engagement. Misschien gaat het maar om een klein segment – misschien zelfs om een achterhoede die zich – misschien – voorhoede waant. Ik denk dat het nog het meest aanwezig is in de sfeer van welzijn en gezondheidszorg waar heel veel kwalitatief surveyonderzoek wordt gedaan onder de noemer ‘Grounded Theory’. Russell Bernard (zelf editor van *Field Methods*) noemt als tijdschriften waarin het antipositivisme wordt uitgedragen: *Qualitative Health Research*, *Qualitative Sociology* en *Qualitative Inquiry*. Ook vermeldt hij de oproep voor het *First International Congress of Qualitative Inquiry* waarover Anja Declercq verslag deed in KWALON 31.

Methodologische eenheid

De bedoelde gijzeling van kwalitatief onderzoek en de ideologische functie daarvan hebben ook tot gevolg dat er een weerkerende behoefte is om de eenheid van kwalitatieve methodologie te benadrukken in plaats van de verscheidenheid te onderzoeken en te benoemen. Veel boeken met in de titel 'kwalitatieve analyse' of 'kwalitatief onderzoek' gaan vrijwel alleen over de inductieve analyse van tekstueel materiaal uit kwalitatieve surveys, niet over etnografie, niet over experimenten, niet over (vergelijkende) gevalsstudies, niet over typologieconstructie, QCA (qualitative comparative analysis), analytische inductie of kwalitatieve hypothesetoetsing.

Dat is heel jammer, want daarmee worden die andere vormen van kwalitatieve analyse systematisch onderbelicht en te weinig gestimuleerd en wordt er te weinig nagedacht en onderwijs gegeven over de overeenkomsten en verschillen tussen die verschillende vormen van kwalitatief onderzoek.

Een tweede beperkend effect van de eenheidscultivering is dat deze veel kwalitatieve onderzoekers tegenstaat en dus moeilijker bereikbaar maakt voor samenwerking.

Een derde negatief effect is de belemmering van samenwerking met gespecialiseerde kwantitatieve onderzoekers. Het zou heel interessant zijn om kwalitatieve en kwantitatieve methoden te vergelijken die op een zelfde kennisdoel zijn gericht. Bijvoorbeeld vergelijking van categorisering van kenmerken op basis van factoranalyse met categorisering op basis van constante vergelijking, of typologieconstructie op basis van HOMALS met typologieconstructie op basis van axiaal coderen, of systematische vergelijking van kwantitatieve inhoudsanalyse met vertooganalyse (triangulatie).

Aanbevelingen

Tot slot wil ik de volgende aanbevelingen doen voor te hanteren definities van kwalitatief en kwantitatief onderzoek en voor het gebruik van de term 'kwalitatief' als methodologische karakteristiek.

1. *Back to basics*

Kwantitatief onderzoek is alle onderzoek waarin:

1. kenmerken van objecten voornamelijk en zoveel mogelijk in eenheden (gradatie, mate van) worden uitgedrukt, en
2. in de analyse frequenties van kenmerken en getalsmatige relaties daartussen worden onderzocht (correlaties, varianties) al dan niet in relatie tot contextkenmerken (causale analyse).

Kwalitatief onderzoek is alle onderzoek waarin:

1. kenmerken van objecten voornamelijk in kwaliteiten worden uitgedrukt (soorten dingen, manieren van doen), en
2. in de analyse verscheidenheid van kenmerken en combinaties van kenmerken worden onderzocht (categorieën, typen), al dan niet in relatie tot specifieke contexten (causale analyse).

2. Taalkundige hygiëne

- Gebruik de titel 'kwalitatief' uitsluitend als aanduiding voor het hele 'veldboek' van onderzoek dat sterk gericht is op intensieve waarneming en analyse van gevallen-in-context, waarbij de wetenschappelijke objectiviteit vooral een kwestie van geldigheid is, namelijk: recht doen aan het object.
- Gebruik de term 'kwalitatief' nooit als aanduiding voor de methode die in een specifiek onderzoek is gevolgd.
- Gebruik voor de specificatie van de methode die in een bepaald onderzoek is gevolgd, altijd meer specifieke termen dan 'kwalitatief' of 'kwantitatief' of 'mixed method'.

Literatuur

Bernard, H.R. (2006). Science editing in the social sciences: methods belong to all of us. *Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 91, juli 2006, p. 20-24.

Bryman, A. (1988). *Quantity and quality in social research*. Contemporary social research series; 18 (series editor Martin Bulmer). Londen: Unwin Hyman.

Declercq, A. (2006). The First International Congress of Qualitative Inquiry, University of Illinois at Urbana-Champaign. *KWALON*, jaargang 11, nr. 1, p. 53-54.

Stokking, K.M. (1998). *Bouwstenen voor onderzoek in onderwijs en opleiding*. Utrecht: ISOR. Ook op internet: <http://studion.fss.uu.nl/Bouwstenenonline/Bouwstenenonline.html>.

Kwalitatief: zeker niet één pot nat

Paul ten Have

In zijn commentaar geeft Harrie Jansen een vrij sterk aangezette visie op de huidige stand van zaken in (discussies over) kwalitatief onderzoek. Ik ben het gedeeltelijk met hem eens, maar wil er ook wel wat kanttekeningen bij plaatsen.

Hij neemt nadrukkelijk afstand van een door hem waargenomen tendens om kwalitatief onderzoek te poneren als een methodologische én ideologische eenheid, gericht op het vertolken van het perspectief van (minder bedeelde) onderzochten op basis van expressief materiaal zoals open interviews. Helaas noemt hij geen namen en verwijst hij niet naar voorbeelden. Als die trend er is, maak ik er in ieder geval geen deel van uit. Ik heb geen *giving voice*-doelstelling, geen emancipatoire pretenties en ik werk niet met interviews. Ik heb zo mijn bezwaren tegen alle drie, deels vertolkt in eerdere publicaties (2003, 2004).

Ik heb echter helemaal niet de indruk dat ik daar alleen in sta, ten minste internationaal. Ik heb net het laatste boek van David Silverman gelezen, nu al de derde editie van een succesvolle introductie tot kwalitatief onderzoek (2006). Ik vind daar veel in waar ik mee kan instemmen, zoals zijn verzet tegen een 'politieke' beoordeling van kwalitatief onderzoek, zijn scepsis ten aanzien van wat hij aanduidt als *emotionalism*, veelal gebaseerd op interviews en focusgroepmateriaal, en zijn expliciete voorkeur voor *naturally*